

Doç. Dr. Ergin Ergül

Hukukçu ve Siyaset Bilimci Kimliğiyle

İBN HALDUN

TOPLUM VE DEVLET KURAMININ
HUKUK, ADALET VE İNSAN HAKLARI BOYUTU

Doç. Dr. Ergin Ergül

Hukukçu ve Siyaset Bilimci Kimliğiyle

İBN HALDUN

**TOPLUM VE DEVLET KURAMININ
HUKUK, ADALET VE İNSAN HAKLARI BOYUTU**

Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş

2. Baskı

**ADALET YAYINEVİ
Ankara-2018**

ADALET BASIM YAYIM DAĞITIM SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hukukçu ve Siyaset Bilimci Kimliğiyle İbn Haldun

Ergin Ergül (erginergul@gmail.com) (www.erginergul.com)

Hukuk Yayınları Dizisi – 2241

İkinci Baskı : 17 Mart, 2018

Birinci Baskı : 09 Mart, 2018

ISBN : 978 – 605 – 300 – 427 – 1

© Ergin Ergül

ADALET YAYINEVİ

Merkez

Strazburg Caddesi No: 10/B Sıhhiye-Ankara

Tel : (0312) 231 17 00

Fax : (0312) 231 17 10

İstanbul Şube

Mustafa Kemal Caddesi No: 60/C

(Anadolu Adliyesi Karşısı) Kartal-İstanbul

Tel : (0216) 305 72 81

Dağıtım

Strazburg Caddesi No: 17/B Sıhhiye-Ankara

Bursa Şube

Bursa Adliye Sarayı Zemin Kat Bursa

 : adalet.com.tr - adaletyayinevi.com

 : facebook.com/adaletyayinevi

 : adalety@adaletyayinevi.com

 : twitter.com/adaletyayinevi

Sayfa Tasarımı:

Duran Topal

Kapak Tasarımı:

Yasin Özbudak

Baskı:

Vadi Grafik Tasarım Ltd. Şti.

İvedik Org. San. Bölgesi 88 Oto 3. Bölge

2284. Sok. No: 101 Yenimahalle/Ankara

Tel: 0 312 395 85 71

Sertifika No: 33748

ÖNSÖZ

İbn Haldun (1332-1406), *Mukaddime* adlı eşsiz eseri ve bu eserinde temellerini attığı “*umran*” yani “*genel toplum ve medeniyet*” bilimi ile evrensel ölçekte tanınan ve büyük saygı gören bir isimdir. O, kişiliğinde bilim, bilgelik, siyaset ve hukuku kaynaştırmış, çok yönlü ve gelmiş geçmiş en ünlü Müslüman bilgin ve düşünürlerdendir. *Mukaddime*'de kullandığı, gözlem, analiz, objektiflik ve eleştiriye dayanan bilimsel yöntem, düşünür'ün modern çağda benzersiz bir ilgi ve saygı görmesinin başlıca nedeni olmuştur. Onun insan, toplum, medeniyet ve devlete olgusal, açık, gerçekçi ve pragmatik yaklaşımı, düşüncesinin evrenselliğinin, eskimezliğinin ve güncelliğinin başlıca sebebidir.

İbn Haldun'un teorik ve pratik yönleriyle hukukçu kişiliğinin, *Mukaddime*'deki özgün fikir, kavram ve teorilerinin oluşumundaki etkisi oldukça önemlidir. O, gerçekten bir özgün düşünce, kavram ve teoriler pınarıdır. Düşünür, özellikle Batı'da keşfedilmesinden sonra kamu hukuku, hukuk sosyolojisi ve siyaset bilimi alanlarındaki araştırmacıların ve akademisyenlerin ilgisini çekmiştir.

Daha önceki insan hakları çalışmalarımın üzerine, 2017 yılı içinde genel kamu hukuku doçentlik sınavı için yoğun devlet teorisi okuma ve araştırmalarımın akabinde *Mukaddime* üzerine eğilmiş olmam, bu eşsiz eserin özellikle kamu hukukçuları ile siyaset bilimciler için ne denli bir hazine olduğunu daha iyi fark etmemi sağladı. Ardından bizzat kaleme aldığı otobiyografisi başta olmak üzere, düşünürün

hayatı üzerine yaptığım okumalar zihnimde, özellikle akademisyenler, hukukçular ve kamuda görev yapanlar için kişiliği ve düşünceleri ile örnek bir bilim, düşünce, hukuk ve devlet adamı portresi ve çağımızda insanlığın ihtiyaç duyduğu insan, toplum, devlet ve hukuk felsefesine kaynaklık edebilecek bir düşünce okyanusunu canlandırdı. Ancak bu büyük düşünürün tarih, sosyoloji, ekonomi, medeniyet, siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi gibi alanlardaki görüşlerine ilişkin yerli ve yabancı bir takım çalışmalar olmasına rağmen, hukuk, adalet ve insan hakları düşüncesine ilişkin yeterli araştırma ve yayına rastlayamadım.

Bu nedenle, çalışmaya, düşünürün hukuk, adalet ve insan hakları düşüncesini ele almak için giriştim. Ancak, bu kavramların toplum ve devletle olan kaçınılmaz bağlantısı nedeniyle, onun toplum ve devlet teorisinin temelleri ile siyasi umran biliminin günümüzde siyaset bilimi kapsamında ele alınan temel kavramlarını irdelemeden çalışmanın amacına ulaşamayacağını fark ettim. Bu nedenle çalışma tamamlandığında, otorite, iktidar, egemenlik, siyasi rejimler gibi olguları ele alırken kullandığı bilimsel yaklaşım nedeniyle, eserin isminde İbn Haldun'un hukukçuluğunun yanısıra siyaset bilimci kimliğini de özellikle vurgulamayı gerekli gördüm.

Onun toplum ve devlet teorisinde; toplum ve devlet insan içindir ve yeryüzünde insan türünün temel ihtiyaçlarını karşılamak ve varlığını garanti altına almak için zorunlu ve doğal kurumlardır. Siyasi otorite, insanın güvenlik ve yaşam hakkını teminat altına alacak toplumsal ve hukuksal düzenin gözeticisidir. Birlik, kaynaşma ve dayanışma ruhu (*asabiyyet*), toplumu egemenlik vasıtasıyla iktidara götürür. Global toplum düze-

yindeki iktidar devlet adını alır. Medeni toplumsal hayat (umran) devletle gerçekleşir. Medeni toplum ile iktidar ve devlet arasında sıkı bir bağ söz konusudur: *Medeniyetsiz bir devlet tasavvur edilemez. Devletsiz ve iktidarsız bir medeniyet de imkânsızdır.* Medeniyetin yaşaması devletin bekasına, devletin devamı kuralları herkesi bağlayan hukuk düzenine ve adalete bağlıdır. Adaletsizlik, medeniyeti ve devleti çökerten, insanlığın yeryüzündeki varlığını tehlikeye atan en büyük insan hakları ihlalidir (*zulümdür*).

Mukaddiminin gerek İngilizce ve Fransızca, gerekse Türkçe'deki çevirileri, İbn Haldun'un düşünce dünyasına giriş yapmak için bir imkân sunsa da, Mukaddiminin orijinaline başvurmadan yapılacak bir çalışmanın, bilimsel açıdan nasıl yetersiz kalacağını, onun düşüncesinin derinliğine ve kavram dünyasına nüfuz edebilmenin ne denli zorlaşacağını, bu çalışma sırasında bizzat deneyimlemiş oldum. Çünkü İbn Haldun, genel insan toplumu ve medeniyet alanında *umran* adlı bir bilim dalı kurucusu olarak, toplumsal ve siyasal alanda gözlemediği bir dizi evrensel olguyu kavramsallaştırmış ve bu kavramları eserinde tutarlı bir şekilde kullanmada büyük bir özen ve titizlik göstermiştir. Çalışmada yaptığım alıntılarda *umran* biliminin konumuzla ilgili temel kavramlarının Mukaddiminin Arapçası üzerinde izini sürdürdüğümde, mevcut çevirilerde bu kavramların İbn Haldun'un aksine tutarlıktan yoksun şekilde birbirinin yerine kullanıldığını veya kavramların teknik anlamının yansıtılmadığını gördüm. Böyle çevirilerden yola çıkarak düşünürün gerçek düşüncesini kavramak ve yorumlamak elbette mümkün olamazdı. Bu nedenle Mukaddime'den yaptığım alıntıları Osmanlıca metin dâhil belli başlı Türkçe çeviriler ile Fransızca, İngilizce çevirileri de dikka-

te almak suretiyle, Arapçasından bizzat çevirdim.¹ Ancak, dipnotlarda, Arapça metnin yanısıra çeviri sırasında karşılaştırma için faydalandığım Fransızca ve kimi Türkçe çevirilerdeki sayfa numaralarına da yer verdim. Eserin bu yönüyle, düşünürün özellikle toplum, devlet ve hukuk kuramına ilişkin benzer çalışmalar yapacaklar açısından bizzat gözlemlediğim bir boşluğu doldurmasını arzuladım.

Kanaatimizce, İbn Haldunu en iyi anlayanlardan biri olan Cemil Meriç'in 1974 yılında yaptığı "Biz, Âraf'taki dâhiyi ehliyesiz mütercimlerin tasallutuna terkettik. (...) bugün-

¹ Bir karşılaştırma olmak üzere, birden fazla kavramın geçtiği bir cümle-
nin orijinali ile Türkçedeki mevcut çevirilerini ve son olarak da kişisel
çevirimi vermek isterim. Orijinal metin:

و سياسة الملك و السلطان تقتضى أن يكون السائس وازعاً بالقهر و إلا لم تستقم سياسته

PRİZÂDE: Siyâset-i mülk ü devlet ise tehdîdini îkâ'a kudret ve kahr u
satvet ile mülûk ü selâtinin dâire-i mülkte hükmü tasarruflarından ibâ-
ret bir keyfiyyet olmakla kabâil-i Arab miyânında ahkâm-ı siyâset câri
olmadığı zâhir olur (Prizâde, c.1, s. 452).

UGAN: Hâlbuki devlet ve hükümdarlık politikası devletin siyasetini ida-
re eden hâkimin (lüzumunda) kahr ve şiddet kullanmasını icabet ettir-
mektedir. Yoksa devletin idare politikası bozulacaktır (Ugan, c.1, s. 386).

ULUDAĞ: Hâlbuki mülk ve kudrete dayanan siyasette (devlet ve hü-
kümet politikasında) siyasetçinin kahren menetme gücüne sahip olması
gerekir. Aksi takdirde siyaseti sıhhatli olmaz (Uludağ, s. 367).

KENDİR: Oysa devleti idare (siyaset) etmek, idarecinin gereğinde zor
kullanarak da idare etmesini gerektirmektedir. Aksi takdirde düzenli ve
istikrarlı bir yönetim sağlayamaz (Kendir, c.1,s.208).

DURŞUN: Oysa devlet ve egemenlik politikası, politikayı yürüten kim-
senin, ezicilikle düzenleyici olmasını gerektirir. Yoksa onun devlet poli-
tikası, doğru çığırında yürümez (Dursun, c.1, s. 329).

Bizim İbn Haldun'un kavramsallaştırmalarını dikkate alan çevirimiz:
İktidar ve hükümet siyaseti (سياسة الملك و السلطان) liderin (السائس) zor
kullanabilen bir otorite (وازعاً بالقهر) olmasını gerektirir. Aksi takdirde
siyaseti düzgün işleme (إلا لم تستقم سياسته) (Mukaddime, Zağbi, s. 181)

kü nesillerin anlayabileceği bir Mukaddime'ye mutlaka ihtiyacımız var"² tespiti hala geçerliliğini korumaktadır. Ancak vurgulamak gerekir ki, Mukaddime'nin gerçekten nitelikli bir çevirisi bir veya birkaç kişinin çabasıyla mümkün olamaz. Bu nedenle ancak Mukaddime'de ele alınan konularda uzmanlaşmış akademisyenlerden oluşan geniş bir kadronun çalışmasıyla bu ansiklopedik eserin güncel ve bilimsel yönüne sadık bir çevirisi yapılabilir. Mukaddimenin Arapça orijinalinden faydalanma imkânına sahip olmayanlar için de, ondan akademik ve bilimsel çalışmalarda istifade fırsatı verecek böyle bir çeviri, ülkemizde sosyal bilimlerin bütün dalları için önemli bir ilham kaynağı ve ele aldığı konularda alternatif yaklaşım imkanı oluşturacaktır.

İbn Haldun'un bile muhteşem eserinin kusurları için, okuyucularından samimi eleştirilerini talep ettiği bir durumda,³ çalışmanın eksiksiz ve kusursuz olduğunu iddia

² Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul 2015, s. 160

³ Bu eserde hiçbir şeyi ihmal etmeksizin, söz konusu devletlerin ve halkların başlangıcı, çağdaşları olan diğer milletler, gelişmelerin ve değişimlerin sebepleri, genel toplumsal yaşamda (umranda) görülen devlet ve din, şehir ve köy, üstünlük ve aşağılanma, çokluk ve azlık, ilimler ve sanatlar, kazanç ve kaybetme, dönüşümler, kırsal toplum hayatı (bedevilik) ve şehir hayatı (medenilik), olan ve olması beklenen gibi bütün hususları ele aldım, bunların delillerini ve gerekçelerini açıkladım. Dolayısıyla bu kitap, içerdiği alışılmamış bilgiler ve bilimler nedeniyle özgün bir eserdir. Yine de, böyle bir işin üstesinden gelmedeki eksikliğimi, acizliğimi itiraf ediyor ve bu konuların uzmanı olan ve geniş bir bilgi birikimine sahip olan kimselerden, bu esere yalnızca beğeniyle değil, aynı zamanda da eleştirel bir gözle bakmalarını istiyorum. Böylece eserdeki yanlışların düzeltilmesi ve anlaşılmayan yerlerin açıklığa kavuşması da mümkün olabilecektir. Evet, bilimdeki sermayemin azlığını,

etmiyoruz. Ancak, çalışmamız, bu büyük şahsiyetin çok yönlü kimliğinin genel kamu hukukçusu ve siyaset bilimci boyutundan daha fazla istifade etmeyi sağlayacak yeni çalışmalara vesile olabilirse kendimizi mutlu sayacağız.

Çalışmanın ilgilenenlere faydalı olmasını, zihinlerde yeni, özgün ve ufuk açıcı açılımlara ve İbn Haldun'un engin düşünce dünyasından daha çok istifadeye vesile olmasını dilerim.

Doç. Dr. Ergin Ergül

Ankara, Mart 2018

bu konudaki eksikliğimi itiraf ediyor, dostlardan yapıcı eleştirilerini bekliyor ve Allah'tan çalışmalarımızı sadece kendi rızası için yapmayı nasip etmesini diliyorum. O (vekil olarak) bana yeter ve O ne güzel ve-kildir. İbn Haldun, *Mukaddime-t- İbn Haldun*, Hazırlayan Ahmed Zağbi, Dar el Erkam, Beyrut 2001, s.39; İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, Yeni Şafak yayını, İstanbul 2004, s.39

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN HALDUN'UN HUKUKÇU KİMLİĞİ

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUM VE DEVLET KURAMININ TEMELLERİ VE ÖZGÜNLÜĞÜ

2.1. Genel Olarak.....	21
2.2. İnsan Doğası Kuramı.....	25
2.3. Asabiyet Kuramı.....	28
2.4. Toplum Kuramı.....	35
2.4.1. Toplumsal hayatın zorunlu oluşu.....	35
2.4.2. Toplumda siyasi otoritenin gerekliliği.....	42
2.4.3. Siyasi otoritenin peygamberlik ve hilafete dayanmasının gerekmediği.....	45
2.4.4. Toplumsal yaşamın çeşitleri ve aşamaları.....	49
2.5. Devlet Kuramı.....	57
2.5.1. Devlet ve iktidar kavramları.....	57
2.5.1.1. Devlet.....	57
2.5.1.2. İktidar.....	63
2.5.2. Asabiyetten devlet iktidarına geçiş: Egemenlik olgusu.....	73
2.5.3. İktidarın anlamı ve siyasi rejimler.....	81
2.5.4. İktidarın sahibi olarak devlet başkanı.....	88
2.5.5. Mutlak iktidar yönelimi.....	92
2.5.6. Devletin ömrü, kuşaklar ve dönemler kuramları.....	95
2.5.6.1. Devletlerin ömrü.....	95
2.5.6.2. Kuşaklar kuramı.....	96
2.5.6.3. Dönemler kuramı.....	98

2.5.6.3.1.	Birinci dönem: Zafer dönemi	100
2.5.6.3.2.	İkinci dönem: Mutlak iktidar dönemi ...	101
2.5.6.3.3.	Üçüncü dönem: Huzur ve istikrar dönemi	104
2.5.6.3.4.	Dördüncü dönem: Kanaat ve barış dönemi	106
2.5.6.3.5.	Beşinci dönem: İsrâf ve savurganlık dönemi	107
2.6.	Toplum ve Devlet Kuramının Özgünlüğü	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUM VE DEVLET KURAMININ HUKUK VE ADALET BOYUTU

3.1.	Mukaddime’de Hukuk ve Adalet Konularının Ele Alınışı.....	117
3.1.1.	İbn Haldun’un doğrudan düşünceleri	118
3.1.2.	Dolaylı düşünceleri.....	124
3.1.2.1.	Baykuş hikâyesi	124
3.1.2.2.	Nuşirevan’ın sözü	124
3.1.2.3.	Aristo’ya atfedilen adalet dairesi	125
3.1.2.4.	Halife Hz. Ömer’in atama mektubu.....	126
3.1.2.5.	Tahir bin Hüseyin’in Emir Abdullah’a mektubu	127
3.2.	Devlet Öncesi Toplumda Hukuk ve Adalet	129
3.3.	Devletli Toplumda Hukuk ve Adalet	133
3.3.1.	Hukuk.....	133
3.3.2.	Adalet ve adalet dairesi	144
3.3.2.1.	Adalet	144
3.3.2.2.	Adalet dairesi	145
3.3.3.	Yargı sistemi	150

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

4.1.	İnsan Haklarının Çiğnenmesi Kavramı	153
4.2.	“İnsanların Hakları” Kavramını Kullanan İlk Düşünür	159
4.3.	İnsan Hakları İhlali İddiasının Sadece Devlete Karşı İleri Sürülebilmesi.....	162

BEŞİNCİ BÖLÜM**MUKADDİMEDE TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER**

5.1. Yaşam Hakkı	167
5.2. Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı	169
5.3. Adil Yargılanma Hakkı.....	171
5.4. Mülkiyet Hakkı.....	176
5.5. Özel Hayatın Gizliliği	178
SONUÇ.....	181
EK: MUKADDİME'DE GENEL KAMU HUKUKU, HUKUK SOSYOLOJİSİ VE SİYASET BİLİMİ KONULARI.....	187
KAYNAKÇA.....	193